

From Archeology to Genealogy: The Problematique of Rupture/Continuity in Foucault’s Methodology

SeyedMohsen Alavipour*

Reza Ostovar Masoud**

Abstract

The present article examines the methodological transformation in Foucault’s thought, from archaeology to genealogy. Foucault initially employed an archaeological approach to analyze the epistemic and discursive structures of historical periods. In this view, the focus was on uncovering the hidden rules of knowledge production, the episteme, and the linguistic structures that made truth possible. Gradually, however, Foucault realized that this framework failed to account for the role of power in the formation of subjectivity; thus, drawing on Nietzsche, he turned to genealogy, which emphasizes power struggles, subject formation, and the entanglement of knowledge and power. In this analysis, concepts such as the body, the subject, and the “history of the present” become central. Yet what deserves careful attention is the relation between these two methodological orientations. Some argue that the relation between archaeology and genealogy is one of rupture, while others stress continuity and methodological evolution. By engaging these debates and drawing on Gilles Deleuze’s nuanced interpretation of Foucault, the article argues that the relation between archaeology and genealogy is not rupture but “folding”: a methodological continuum in which power, knowledge, and

* Associate Professor, Department of Applied Politics Studies, Institute for Humanities and Cultural Studies
(Corresponding Author), alavipour@ihcs.ac.ir

** M.A. in Political Science, Tarbiat Modares University, reza.ostovar1375@gmail.com

Date received: 11/11/2025, Date of acceptance: 14/02/2026

subjectivity are inseparably intertwined. This perspective highlights how methodological shifts emerge through internal tensions and conceptual refinements.

Keywords: Archeology, Genealogy, Methodological Transformation, Michel Foucault.

Introduction

This study examines a major transformation in Michel Foucault's methodology: the shift from the archaeological approach to the genealogical one. Initially, Foucault focused on archaeology to uncover the hidden rules behind the formation of knowledge, discursive structures, and fundamental concepts of each historical period. Rather than focusing on the subject or consciousness, this approach emphasized the structures that determine what qualifies as "knowledge." Key concepts such as *episteme*, *discourse*, and *archive* are central to this approach. Foucault demonstrates that history is not linear and continuous but is shaped by epistemological ruptures.

However, in the mid-1970s, Foucault realized that archaeology was insufficient to explain the role of power in the formation of knowledge and subjectivity. Thus, influenced by Nietzsche, he turned to genealogy. In this new approach, rather than focusing solely on linguistic rules of knowledge, Foucault emphasized power struggles, embodiment, subject formation, and the entanglement of knowledge/power. In genealogy, concepts like "truth" are not seen as absolute but as products of power structures. Furthermore, genealogy does not seek origins but investigates the diverse and contingent conditions of emergence and transformation.

A central question that arises here is the relationship between these two methodological approaches. Some argue that the transition reflects a rupture. In their view, Foucault abandons archaeology due to its inadequacy in explaining social experience and the discursive formation of the present. In such understanding, the centrality of power/knowledge in Foucault's later works marks a radical and critical turn toward political engagement. Others contend that genealogy is not a denial of archaeology; but rather its evolution: an enriched methodology that adds new dimensions to the earlier approach, making it more robust and strategic.

Among these perspectives, Gilles Deleuze offers a unique interpretation with his concept of *folding*. He suggests that the shift occurs internally: archaeology and genealogy are intertwined and mutually reflective, like two sides of a woven fabric. Thus, speaking of a strict methodological rupture is inadequate.

Materials & Methods

This study is explicitly methodological and requires a conceptual framework. Core concepts from both archaeological and genealogical approaches are extracted from Foucault's various works. Since Foucault often avoids giving clear definitions, preferring to elaborate through archival and historical research, the study employs an interpretive approach to derive reliable definitions from his writings.

Discussion & Result

Ultimately, it is argued that archaeology and genealogy should not be seen as distinct and disconnected; rather, they represent different levels of a unified project. One describes the discursive mechanisms, while the other analyzes political power and subjectivity. *Folding* is the key concept that reveals how external rules of knowledge are internalized within the subject, shaping processes of subject formation and *vice versa*. This approach provides a deeper understanding of Foucault's intellectual project and offers a way to grasp history, power, and truth as dynamic and intertwined phenomena.

Conclusion

The study concludes that contrary to the view that this methodological shift represents a rupture, it is actually a deeper continuity within Foucault's intellectual project. While genealogy introduces more politically engaged tools, Foucault's fundamental concern remains the analysis of power and truth. Deleuze's concept of *folding* illustrates that this is not a break but a continuous interplay between power, knowledge, and subject formation. He identifies three methodological axes in Foucault's work—knowledge (archaeology), power (genealogy), and subject formation (later period)—not as separate stages but as interconnected processes of internalization and reflexivity.

Bibliography

- Akbari, Younes (2014), Foucault's Archeology and Genealogy: Crossing Common History, in: *New History*, No. 7, pp.24-49. [in Persian]
- Akrami, Mousa & Ajdarian Shad, Zoleikha (2012), Genealogy from Nietzsche to Foucault, in: *Methodology in Humanities*, No. 70, pp. 7-32. [in Persian]
- Deleuze, Gilles (2010), *Foucault*, trans. by: A. Jahandide & N. Sarkhosh, Tehran, Ney Publication. [in Persian]

- Dreyfus, Herbert, & Rabinow, Paul (2005), *Michael Foucault: Beyond Structuralism & Hermeneutics*, tran. by: H. Bashirie, Tehran, Ney Publication. [in Persian]
- Foucault, Michael (1980), Nietzsche, Genealogy, History, in: Michel Foucault, *Language, Counter-memory, Practice*, trans. by: D. Bouchard & Sh. Simon, New York, Cornell University Press, pp. 139-164.
- Foucault, Michael (1997), *Ethics, Subjectivity and Truth: Essential Works of Foucault, 1954-1984*, Vol. 1, Ed. by P. Rabinow, New York, The New Press.
- Foucault, Michael (2005), Subject & Power, in: *Michael Foucault: Beyond Structuralism & Hermeneutics*, by: Dreyfus, H., & Rabinow, P., tran. by: H. Bashirie, Tehran, Ney Publication. [in Persian]
- Foucault, Michael (2010), *Order of the Things*, trans. by: Y. Emami, Tehran, Institute for Social and Cultural Studies. [in Persian]
- Foucault, Michael (2011a), *History of Madness*, trans. by: A. Jahandide, & N. Sarkhosh, Tehran, Ney Publication. [in Persian]
- Foucault, Michael (2011b), *The Birth of the Clinic*, trans. by: Y. Emami, Tehran Naghsh-o-Negar Publication. [in Persian]
- Foucault, Michael (2017), *The Will to Knowledge*, trans. by: A. Jahandide, & N. Sarkhosh, Tehran, Ney Publication. [in Persian]
- Foucault, Michael (2018), *Discipline and Punish*, trans. By: A. Jahandide, & N. Sarkhosh, Tehran, Ney Publication. [in Persian]
- Foucault, Michael (2019), *Theatre of Philosophy*, trans. By: A. Jahandide, & N. Sarkhosh, Tehran, Ney Publication. [in Persian]
- Foucault, Michael (2020), *Archeology of Knowledge*, trans. By: A. Jahandide, & N. Sarkhosh, Tehran, Ney Publication. [in Persian]
- Fraser, N. (1981), Foucault on Modern Power: Empirical Insights and Normative Confusions, *Praxis*, Vol. 1, No. 3, pp. 272-287
- Garland, D. (2014). What is a “history of the present”? On Foucault’s genealogies and their critical preconditions. *Punishment & Society*, 16(4), 365-384 .
- Garrottan, D. (2014), Genealogy, in: *The Cambridge Foucault Lexicon*, ed. by L. Lawlor & J. Nale, Cambridge, Cambridge University Press.
- Ghahremani, Meitham (2020), Foucault’s Methodology as Becoming Subject, in: *Critical Studies of Texts and Programs of Human Sciences*, Vol. 20, No. 9, pp. 197-215. [in Persian]
- Gutting, G. (1989), *Michel Foucault’s Archeology of Scientific Reason*, Cambridge, Cambridge University press
- Gutting, G. (2005), *Foucault: A Very Short Introduction*, Oxford, Oxford University Press.
- Habermas, J. (1987), *The Philosophical Discourse of Modernity: Twelve Lectures*, tr. By F. Lawrence, MIT Press.

131 Abstract

- Hosseinzade Yazdi, Mehdi, Renani, Monire, & Mollabashi, Seyedmohsen (2015a), Epistemological Basis of Foucault's Genealogy, in: *Occidental Studies*, Vol. 6, No. 1, pp. 51-73. [in Persian]
- Hosseinzade Yazdi, Mehdi, Renani, Monire, & Mollabashi, Seyedmohsen (2015b), Epistemological Basis of Foucault's Archeology, in: *Islam & Social Studies*, Vol. 3, No. 1, pp. 123-154. [in Persian]
- Kendal, Gavin, & Wickham, Gary (2023), *Using Foucault's Methods*, trans. by: H. Norouzi, Shavand Publication. [in Persian]
- Khaleqi, Ahmad (2003), *Power, Language, Everyday Life in Philosophical Discourse*, Tehran, Gam-e Nou Publication. [in Persian]
- May, T. (2006), *The Philosophy of Foucault*, London, Acumen Publishing.
- O'Farrell, C. (2005), *Michel Foucault*, London & New York, Sage Publication.
- Sherratt, Yvonne (2023), *Continental Philosophy of Social Science*, trans. by: H. Jalili, Tehran, Ney Publication. [in Persian]
- Shirazi, Mohammad, & Aqa-Ahmadi, Qorbanali (2009), Foucault's Archeology & Genealogy as a Counter-current Methodology in Social Science, in: *Social Science Studies*, Vol. 3, No. 4, pp. 103-126. [in Persian]
- Tadjik, Mohammadreza (1999), *Post-Modernism and Discourse Analysis and Power/Knowledge*, Tehran, Islamic Culture Publication. [in Persian]
- Zare Mehrjerdi, Masoud, Yousefi, Ali, & Mirabi, Saide (2020), Post-Theoretical Analysis of Foucault's Archeology, in: *Critical Studies of Texts and Programs of Human Sciences*, Vol. 20, No. 12, pp. 197-220. [in Persian]

از دیرینه‌شناسی تا تبارشناسی:

بحث در مشکله گسست/تداوم در روش‌شناسی میشل فوکو

سیدمحسن علوی پور*

رضا استوار مسعود**

چکیده

مقاله حاضر به بررسی تحول روش‌شناختی در اندیشه فوکو، از دیرینه‌شناسی به تبارشناسی می‌پردازد. فوکو در ابتدا با رویکرد دیرینه‌شناختی، ساختارهای معرفتی و گفتمانی دوره‌های تاریخی را تحلیل می‌کرد. در این رویکرد، تمرکز بر کشف قواعد ناپیدای تولید دانش، ایستمه، و ساختارهای زبانی بود که حقیقت را ممکن می‌ساختند. اما به تدریج فوکو دریافت که این چارچوب از تبیین نقش قدرت در شکل‌گیری سوژگی عاجز است؛ از همین رو، با تأسی به نیچه، به تبارشناسی روی آورد که بر ستیز قدرت، سوژه‌سازی، و درهم‌تنیدگی دانش/قدرت تأکید دارد؛ در این تحلیل، مفاهیمی چون بدن، سوژه، و «تاریخ اکنون» به مرکز توجه می‌آیند.

اما نکته‌ای که در این میان قابل تأمل است، نسبت این دو رویکرد روش‌شناختی در اندیشه فوکو است. برخی بر این باورند که رابطه میان دیرینه‌شناسی و تبارشناسی از نوع گسست است و برخی بر تداوم و تحول روش‌شناختی تأکید دارند. مقاله حاضر بر آن است که با بررسی این دیدگاه‌ها، با بهره‌گیری از انگاشت ظرافت‌مند ژیل دلوز از اندیشه فوکو، به این بحث پردازد که رابطه بین دیرینه‌شناسی و تبارشناسی نه گسست بلکه «تاخوردگی» است؛ یعنی یک پیوستار روش‌شناختی که در آن قدرت، دانش و سوژگی درهم‌تنیده‌اند.

* دانشیار گروه مطالعات کاربردی سیاست، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی (نویسنده مسئول)،
alavipour@ihcs.ac.ir

** کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس،
reza.ostovar1375@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۲۱، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۲۶

کلیدواژه‌ها: دیرینه‌شناسی، تبارشناسی، تحول روش‌شناختی، میشل فوکو.

۱. مقدمه

یکی از شاخصه‌های مهم کار میشل فوکو، بسط و تکوین دو رویکرد روش‌شناختی متمایز و در عین حال مرتبط با یکدیگر است که در بررسی پدیده‌های مختلف اجتماعی و تاریخی مورد استفاده قرار می‌گیرد: دیرینه‌شناسی (Archeology) و تبارشناسی (Genealogy). این دو رویکرد روشی - که البته پیشینه آن را می‌توان در نظام‌های معرفتی پیشین یافت - تنها ابزارهایی برای تحلیل نیستند، بلکه بازنمایاننده فهمی خاص از «تاریخ زندگی» انسان و مقوله «حقیقت» به‌شمار می‌روند. در ساحت چارچوب فهم دیرینه‌شناسی، فوکو متعهد به کاوش در بسترهای گفتمانی دانش و کشف قوانین ناگفته و ناخودآگاهی بود که بر تولید «گفتمان» و شکل‌گیری دانش در دوره‌های مختلف تاریخی تأثیرگذار بوده است. دغدغه بنیادین فوکو در ساحت نظری-کاربردی دیرینه‌شناسی، فهم دقیق «زبان زندگی» و متعاقب آن، توجه صرف به گزاره‌ها (دلوز، ۱۳۸۹: ۱۸) و در نتیجه فهم قواعد عصری برسازنده معنا در یک دوره خاص است. به همین دلیل است که برای او در این دوره مهم‌ترین مسئله، فهم، شناسایی، و شناساندن خود گفتمان‌هاست و او در صدد فهم زبان زندگی دوره‌ای خاص و به نوعی ارائه «تاریخ زندگی» است: «کوشیدم خاص‌بودگی روشی را نشان دهم که نه صوری‌ساز باشد و نه تاویلی» (فوکو، ۱۳۹۹: ۱۹۷). فوکو برای اشاره به این مفروضات از اصطلاح/پیستمه بهره می‌برد که چارچوبی است که در هر دوره تاریخی نه تنها امکان شکل‌گیری واقعیت و حقیقت را فراهم می‌آورد، بلکه هرگونه امکانی برای تشکیل آن در خارج از این چارچوب را نیز باید منتفی دانست. آشکار است که در چنین شرایطی نه تنها نمی‌توان از «سوژه» که متمکن به توان کشف حقیقت است سخن گفت، که کار پژوهشگر صرفاً می‌تواند محدود به کشف قواعد، مفاهیم و شیوه‌های تفکری باشد که ساحت گفتار، اندیشه و حتی تجربه را ترسیم و مرزگذاری می‌کند. فوکو با «گفتمان» نامیدن مجموعه این قواعد و مفاهیم، گام دیگری در تمایز از سنت‌های موجود فکری برداشت و نشان داد که تحولات تاریخی نه سلسله‌ای از پیشرفت‌ها و تکامل تدریجی، بلکه لحظه‌های تغییرات ناگهانی و پیش‌بینی‌ناشده‌ای است که/پیستمه مسلط را کنار زده و/پیستمه بدیلی را جایگزین می‌کند و تغییر گفتمان حاصل از آن، نمایانگر تغییرات بزرگ در دوره‌های تاریخی خواهد بود. با این حال، و با وجود دستاوردهای بزرگ فوکو در کاربرد

از دیرینه‌شناسی تا تبارشناسی: ... (سیدمحسن علوی پور و رضا استوار مسعود) ۱۳۵

دیرینه‌شناسی - که به‌ویژه در آثاری چون *تاریخ جنون* (۱۳۹۰ الف)، *پیدایش کلینیک* (۱۳۹۰ ب)، *دیرینه‌شناسی دانش* (۱۳۹۳) و *نظم‌اشیاء* (۱۳۸۹) نمودار است - در میانه دهه ۱۹۷۰، فوکو دریافت که صرف کشف قواعد گفتمانی نمی‌تواند راهگشای فهم شرایط شکل‌گیری و تولید حقیقت باشد و از این‌رو، با چرخشی بنیادین، کاوش در سازوکارهای قدرت را نیز به این قلمرو افزود و در آثار بعدی از چارچوب فهم «تبارشناسی» بهره برد. در اینجا، وی قدرت را نه در معنای سنتی و حاکمیتی آن، بلکه به مثابه شبکه‌ای همه‌جاحاضر معرفی می‌کند که مجموعه‌ای از روابط نامتقارن، خرد و پویا را در تمامی سطوح جامعه در بر می‌گیرد. این شبکه نه یک دارایی تحت تملک عده‌ای خاص، که مجموعه‌ای هم‌افزا و درهم‌تنیده از روابط و نیروهایی است که به‌طور مداوم در حال تولید و «بازتولید» است و بدن‌ها و افکار را سامان می‌بخشد (فوکو، ۱۳۹۷: ۳۷). مشروعیت‌یابی این مجموعه بیش از هر چیز منوط به صورت‌بندی دانشی است که امتزاج آن با قدرت، و داد و ستد پیچیده آنها چنان است که امکانی برای تفکیک باقی نمی‌گذارد و از این‌رو، فوکو آن را «دانش/قدرت» - و نه «دانش-قدرت» - می‌نامد:

باید پذیرفت که قدرت و دانش مستقیماً بر یکدیگر دلالت دارند؛ باید پذیرفت که نه مناسبات قدرتی بدون حوزه‌ای از دانش همبسته با آن وجود دارد و نه دانشی که مستلزم مناسبات قدرت نباشد و در عین حال، مناسبات قدرت را پدید نیاورد (فوکو، ۱۳۹۷: ۴۰).

آثاری چون *مراقبت و تنبیه: تولد زندان* (۱۳۹۷) و پروژۀ تاریخ جنسیت از جمله آثار برجسته این دوره روش‌شناختی فوکوست که در آنها با کاوش در مقولاتی مانند «منضبط‌سازی»، «تاریخ‌مندی بدن»، و «قضاوت‌های هنجاری» نشان می‌دهد که نهادها و هنجارهای مشروع و مقبولیت‌یافته جهانشمول تا چه اندازه منتج از مبارزات تاریخی و تحولات در روابط قدرتی است که در نهاد «دانش/قدرت» متجلی می‌شود و با تکنیک‌های مختلف مراقبتی و انضباط‌بخشی، بدن‌ها را مطیع می‌کند. بر این اساس، حقیقت که اکنون بیش از پیش شکل مادی می‌یابد، عرصه تاخت‌وتاز روابط قدرتی است که در هر دوره تاریخی تسلط می‌یابد و البته در همان زمان همواره در معرض مقاومت‌های متکثر و متنوعی است که در بزنگاه‌ها می‌تواند گسست از روابط قدیم و ایجاد و تثبیت روابط جدید را ممکن سازد.

اگرچه در ادبیات پژوهشی، آثار متنوعی به بررسی رویکردهای روش‌شناختی فوکو پرداخته‌اند (ن.ک.: شیرازی و آقا‌حمادی، ۱۳۸۸؛ اکرمی و اژدریان شاد، ۱۳۹۱؛ اکبری، ۱۳۹۳؛ حسین‌زاده یزدی، ملاباشی و رنانی، ۱۳۹۴ الف و ب؛ قهرمان، ۱۳۹۹؛ و مهرجردی، یوسفی و میرابی، ۱۳۹۹) اما آنچه مغفول مانده است نسبتی است که میان این دو رویکرد روش‌شناختی برقرار می‌شود. بر اساس آنچه در ادامه می‌آید، پژوهش حاضر بر آن است که با کاوش در آثار میشل فوکو و تقویم مولفه‌های هر کدام از ساحات روش‌شناختی او، با پرداختن به مناقشات بر سر مشکله گسست/پیوست در این حوزه، با بهره‌گیری از فهم دلوزی و مقوله «تاخوردگی»، بر فهم پیوستاری روش‌شناختی در حیات فکری فوکو تاکید کند.

۲. دیرینه‌شناسی: گام‌های آغازین کشف نظام گفتمانی

دیرینه‌شناسی رویکردی تحلیلی است که فوکو برای بررسی و فهم نظام‌های فکری، گفتمان‌ها و دانش در دوره‌های تاریخی خاص مورد استفاده قرار می‌دهد. فوکو در این رویکرد با تخطی از رویکرد کلاسیک تاریخی که به دنبال خط سیر تکاملی و پیوستگی رویدادهاست؛ به گسست‌ها، آستانه‌ها، تغییرات در/پیوسته و شرایط امکان‌ظهور خود گفتمان‌ها می‌پردازد؛ از این رو نباید دیرینه‌شناسی را برابر با تاریخ در نظر گرفت (فوکو، ۱۳۸۹: ۲۳) یا حتی مایل به رویکردهای تاریخی‌گرایی (Historicism)؛ زیرا به گفته خود فوکو، دیرینه‌شناسی

نسبتی با تاریخ اندیشه‌ها یا تاریخ علم ندارد، بلکه پژوهشی است که هدف آن کشف این مطالب است که بر چه اساسی شناخت و نظریه ممکن شد؛ در درون چه فضایی از نظم و دانش بنیاد یافت، بر اساس کدام مقولات پیشینی تاریخی... اندیشه‌ها پدید آمدند، علوم تاسیس شدند، تجربه در فلسفه‌ها بازتاب یافت [و] عقلانیت‌ها شکل گرفت (نقل شده در: دریفوس و رابینو، ۱۳۸۹: ۸۳).

بلکه آن را باید نوع خاصی از تاریخ‌نگاری یعنی تاریخ کلی (General Histori) (در برابر تاریخ‌نگاری تام‌وتمام (Total Histori)) دانست (ویکام و گندال، ۱۴۰۳: ۵۲) که از مضمون «تمامیت‌ساز» (Totalising) اجتناب می‌ورزد و در عوض بر توصیف تفاوت‌ها، تبدیل شکل‌ها، پیوست‌ها، جهش‌ها و نظایر آن متمرکز است. مولفه‌های محوری این روش را می‌توان شامل مقولات درهم‌تنیده زیر دانست:

۱. گسست و ناپیوستگی (discontinuity):

اپیستمه شامل مجموعه روابطی است که وحدت یک عمل گفتمانی را در هر دوره خاص تشکیل می‌دهند. بر این اساس

در هر فرهنگ مشخص و در هر لحظه مشخص، همیشه فقط یک اپیستمه وجود دارد که شرایط امکان تمام دانش‌ها را معین می‌کند، چه به صورت یک نظریه بیان شود یا بی‌سر و صدا در یک عمل سرمایه‌گذاری [یا قرار داده] شود (فوکو، ۱۳۹۹: ۳۰۱)

اپیستمه شامل آن دسته از قواعد نادیده و ناخودآگاهی است که در یک دوره تاریخی خاص، شرایط امکان را برای ظهور گفتمان‌ها، نظریه‌ها و سامان دانش فراهم می‌آورد. این قواعد چارچوبی را مشخص می‌کند که با دسته‌بندی اشیاء و برقراری ارتباطات مفهومی میان آنها، تعیین می‌کند که چه چیزی را می‌توان «دانش» به شمار آورد و چه چیزی در خارج از این مقوله جای می‌گیرد. نزد فوکو، تاریخ بیش از آنکه ماحصل تداوم‌های بزرگ و سنت‌های پایدار اپیستمیک باشد، محصول وقایع ازهم‌گسسته‌ای است که آستانه‌های دوران‌ها را شکل می‌دهد (همان: ۱۱). در این چارچوب، گسست از دوران رنسانس به دوران کلاسیک و سپس عصر مدرن را، که شامل تغییر در قواعد سازماندهی شده دانش است، می‌توان بدین شکل توضیح داد: در عصر رنسانس، جهان بر اساس شباهت‌ها سازماندهی شده بود و دانش از طریق کشف همسانی‌ها، تقلیدها و تضادها بین چیزها به دست می‌آمد و از این‌رو میان «واژه‌ها» و «چیزها» پیوندی درونی برقرار بود و زبان صرفاً بازنمایی واقعیت نبود، بلکه در تاروپود جهان در شبکه شباهت‌ها درهم‌تنیده بود:

تا پایان قرن شانزدهم، شباهت نقشی سازنده در دانش فرهنگ غرب بازی می‌کرد. این شباهت بود که عمدتاً معناگزاری و تفسیر متون را هدایت می‌کرد؛ و باز همین شباهت بود که بازی نمادها را سازماندهی می‌کرد، نسبت به اشیاء دیدنی و نادیدنی را ممکن می‌ساخت، و هنر بازنمایی آنها را کنترل می‌کرد (فوکو، ۱۳۹۸، ص ۵۵).

این درحالی است که در گسستی اپیستمولوژیک، در قرن هفدهم و هجدهم، دانش به جای شباهت‌ها با تکیه بر تفاوت‌ها و تمایز بر هویتی که از طریق طبقه‌بندی، اندازه‌گیری و نظم‌بخشی تحقق می‌یافت، ممکن می‌شد. در اینجا واژه‌ها با جدایی از چیزها، به صرف ابزاری برای بازنمایی دقیق واقعیت فروکاسته می‌شود و زبان نه

بخشی از جهان، که صرفاً جدولی است که جهان را بر اساس ویژگی‌هایش نظم می‌بخشد، در واقع، «در قرون هفدهم و هجدهم، این نظم پدیدارشدن بی‌واسطه و خودانگیزخته بازنمایی‌ها بوده است» (همان: ۵۰۰). اما در پایان قرن هجدهم، گسست از این طبقه‌بندی‌های معرفتی، به مطالعه «انسان» به‌مثابه سوژه و همین‌طور ابژه شناخت رهنمون می‌شود که سرآغازی است بر انواع علوم انسانی مدرن و اهمیت‌یابی آن در شناخت جهان. مقولاتی مانند تاریخ، کار، زندگی و زبان در این دوره اهمیت ویژه می‌یابند و رشته‌هایی مانند زیست‌شناسی، اقتصاد سیاسی و فیلولوژی در این چارچوب اپیستمیک امکان ظهور می‌یابند. در واقع، با ظهور عصر مدرن، شفافیت بازنمایی فرومی‌پاشد و راه برای ساحتی پرابهام باز می‌شود که در آن «انسان» هم به‌عنوان سوژه و هم ابژه دانش ظهور می‌یابد؛ در این نقطه، او به‌عنوان فرمانروای دریند، ناظر مشاهده شده (همان، ص ۵۲۵)، و موجودی برخوردار از زندگی، کار، و زبان به کانون پژوهش تبدیل می‌شود.

۲. گفتمان (discourse):

اگر دیرینه‌شناسی را در جستجوی قواعد شکل‌گیری گفتمان‌ها در نظر آوریم (خالقی، ۱۳۸۲: ۲۶۴)، می‌توان گفت گفتمان مجموعه عملکردهایی است که به صورت منظم، اشیایی را که درباره آنها سخن می‌گویند، شکل می‌بخشد و شامل مجموعه‌ای از گزاره‌هاست که به یک نظام شکل‌گیری واحد تعلق دارند (فوکو، ۱۳۹۹: ۱۰۷). در واقع، گفتمان که مجموعه کلمات یا اظهارات را شامل می‌شود، واجد مجموعه‌ای است که توسط قواعد خاصی اداره می‌شود و به تولید دانش درباره یک موضوع خاص می‌پردازد. در اینجا اینکه «چه چیزی»، توسط «چه کسی»، در چه شرایطی و با چه پیامدهایی می‌تواند گفته و تولید شود، تعیین می‌شود و بدین ترتیب، نه تنها «قدرت» تولید می‌شود، بلکه ساختار تولید قدرت نیز به‌واسطه روابط قدرت شکل می‌گیرد.

۳. قواعد شکل‌گیری (rules of formation):

قواعد شکل‌گیری یکی از مهم‌ترین مولفه‌های تشکیل و تثبیت یک گفتمان است. در اینجا نظامی از قواعد در کار است که تعیین می‌کند چه اظهاراتی در یک کنش گفتمانی خاص به رسمیت شناخته شود. این قواعد نه در بطن گفتمان، که در سرحدات آن جای می‌گیرند و کاملاً ناخودآگاه هستند و اعمال آنها نه توسط افراد

از دیرینه‌شناسی تا تبارشناسی: ... (سیدمحسن علوی‌پور و رضا استوار مسعود) ۱۳۹

که توسط گفتمان‌ها صورت می‌گیرد. این قواعد شامل: «قواعد تشکیل ابژه» - چگونه چیزی به عنوان موضوع قابل بحث در یک گفتمان شکل می‌گیرد؛ «قواعد تشکیل مفاهیم» - چگونه مفاهیم خاص در یک گفتمان پدید می‌آیند و با یکدیگر در پیوند قرار می‌گیرند؛ «قواعد تشکیل راهبردهای نظری» - چگونه انواع خاصی از بحث‌ها، استدلال‌ها و نظریه‌ها در یک گفتمان ممکن می‌شود؛ و «قواعد نهادینه‌سازی و موقعیت‌یابی سوژه‌ها» - چگونه افراد در هر گفتمان در موقعیت خاص جا‌گیری می‌شوند و چه نقشی را ایفا می‌کنند - است (همان: ۴۹-۷۹). به‌عنوان مثال در نظام گفتمان مجازات، موضوع‌شناسی جرم، مقولات جرم‌شناسی، بنیادهای تعیین مجازات و همین‌طور نقش و کارکردهای زندان و زندانبان و قاضی از جمله قواعدی است که شکل‌گیری آنها، بنیاد تشکیل گفتمان را برمی‌سازد.

۴. بایگانی:

بایگانی در نگاه فوکو، برخلاف رویکردهای سنتی علمی، نه صرفاً مجموعه اسناد موجود و قابل استناد، که نظامی است که ظهور و ناپدید شدن اظهارات را کنترل می‌کند به بیان دیگر:

بایگانی بیش از هر چیز قانون آن چیزی است که قابل گفتن است، سیستمی که بر پدیداری گزاره‌ها به منزله‌ی رویدادهایی تکین حاکم است. اما بایگانی همچنین آن چیزی است که موجب می‌شود همه‌ی این چیزهای گفته‌شده تا ابد در انبوه‌ای بی‌شکل جمع‌آوری نشوند و در یک خطیت بدون گسست، ثبت و به صرفاً اتفاقات بیرونی ناپدید نشوند؛ بلکه در پیکره‌هایی متمایز گردآوری شوند، برحسب نسبت‌هایی بیگانه بایکدیگر ترکیب شوند، مطابق قاعده‌مندی‌هایی خاص حفظ یا محو شوند؛ بایگانی آن چیزی است که موجب می‌شود چیزهایی گفته شده به‌هیچ‌روی با گذر زمان از رده خارج نشوند (همان: ۱۹۰).

در واقع، بایگانی مجموعه‌ای از قواعد ناگفته است که نه تنها تعیین می‌کند که «چه چیزی»، «چه گونه» گفته شده است، بلکه نشان می‌دهد چه چیزهایی می‌توانست گفته شود، اما گفته نشده است، از این رو، بایگانی سنجه‌ای به دست می‌دهد که بدانیم در یک دوره تاریخی خاص چه چیزهایی اساساً می‌تواند به‌صورت یک «اظهار» (statement) واقعی دربیایند و ثبت شوند.

۵. انحصار و طرد (enclosure & exclusion):

ممنوعیت‌ها و طرد یکی از ویژگی‌های مهم هر گفتمان است. در اینجا هر سخنی مجاز نیست و فقط برخی چیزها می‌تواند گفته شود، در حالی که دیگر چیزها تحت برجسب‌هایی مانند عقلانیت/عدم عقلانیت؛ سالم/ناسالم و ممنوعیت‌هایی از نوع تابوگذاری به حاشیه رانده و حذف می‌شود. مکانیزم‌های طرد می‌تواند شامل موارد خارجی -مانند ممنوعیت موضوع، ممنوعیت آیینی، و ممنوعیت سوژه گویا- باشد (فوکو، ۱۳۸۴: ۱۴)؛ و یا بر مکانیزم‌های انحصار درونی -مانند تفسیر، تالیف، و یا نظم گفتمانی (یا «مواد علمی» (disciplines))-- دلالت کند (همان: ۳۰). طرد سیستم کنترل‌گر تولید گفتمان نیز هست که قواعد را تعیین می‌کند، گزاره‌های قابل پذیرش را تعریف می‌کند و موارد دیگر را رد می‌کند (همان: ۵-۳۴). همچنین مکانیزم‌های انحصار بر سوژه یکی دیگر از این مکانیزم‌هاست که از طریق آیین‌ها، جوامع گفتمانی، آموزه‌ها و تخصیص‌گذاری اجتماعی عمل می‌کند که در آن، کنترل گفتمان‌ها و دسترسی به آن در انحصار گروه‌های خاص -پزشکان، وکلا، متخصصان، نخبگان و ...- قرار می‌گیرد (همان: ۴۰-۳۵).

۶. انسان‌زدایی (dehumanization) از تاریخ:

بر خلاف تاریخ‌نگاری سنتی، از دیدگاه فوکو، تاریخ نه محصول اراده آزاد انسان‌ها که مجموعه‌ای از بازی‌های گفتمانی و روابط قدرت است که با اتکا به ساختارهای ناخودآگاه، شرایط امکان ظهور و طرد گفتمان‌ها را فراهم می‌آورد. این همان چیزی است که فوکو (۱۳۸۹) از آن تحت عنوان «مرگ انسان» یاد می‌کند؛ بنابر این باید خود چارچوب فهم دیرینه‌شناسی را ابزاری روش‌شناختی دانست که مدیون هایدگر، باشلاز و کانگیم است، چون از یک سو کاملاً ضدانسان‌گرا و از سوی دیگر غیرمارکسیستی است (ویکام و کندال، ۱۴۰۳: ۵۹).

۳. محدودیت‌های بی‌توجهی به قدرت: گذار به تبارشناسی

یکی از نقاط عطف در سیر اندیشه فوکو، گذار روش‌شناختی او از دیرینه‌شناسی به تبارشناسی است. این تغییر بیشتر ناشی از محدودیت‌هایی است که فوکو در دیرینه‌شناسی ملاحظه کرد و او را به جستجوی ابزاری قدرت‌مندتر برای تحلیل روابط قدرت و سوژگی

از دیرینه‌شناسی تا تبارشناسی: ... (سیدمحسن علوی پور و رضا استوار مسعود) ۱۴۱

رهنمون شد. در واقع، مسئله اصلی تبارشناسی فوکو این است که چگونه انسان‌ها به واسطه قرار گرفتن در درون شبکه‌ای از روابط «قدرت/دانش» به عنوان سوژه/بژه تشکیل می‌شوند (تاجیک، ۱۳۷۸: ۶۳). او که پیشتر به دنبال آن بود که به‌جای تحلیل پدیده دانش از منظر تجربه زندگی در سوژه شناسا، آن‌را از منظر قوانین و قواعد گفتمان علمی بررسی کند (فوکو، ۱۳۹۹: ۲۸۱-۲۶۲)؛ دریافت که این روش در تبیین چگونگی و چرایی تغییر/پیستمه‌ها در تحولات تاریخی و نیز نقشی که قدرت در فرایند شکل‌گیری دانش ایفا می‌کند، ناتوان است و از این‌رو، با تاسی به نیچه، بر آن شد که با رویکردی تبارشناسانه این‌ها را در پروژه فکری خود را جبران کند. تبارشناسی به دنبال کشف ریشه‌ها نیست، بلکه مشخصاً در جستجوی «پیدایش‌ها» و «ظهور»هاست (Foucault, 1980: 162)؛ در این روش بر روابط قدرت، زدوخوردها، رخداد‌های تصادفی و ستیزه‌هایی تمرکز می‌شود که در شکل‌گیری نهادها، دانش، و انواع سوژگی نقش ایفا می‌کنند. در واقع، فوکو تبارشناسی را به مثابه یک ابزار فهم برای شناخت و شناساندن مسئله «حقیقت» و معرفت در رژیم علوم انسانی و رژیم کیفری مدرن به کار برده است؛ از این رو برای فوکو پیوندی استراتژیک بین «قدرت» و «حقیقت» وجود دارد. می‌توان از سه عامل محوری در دلایل گذار فوکو از دیرینه‌شناسی به تبارشناسی سخن گفت:

۱. نیاز به تحلیل قدرت:

دیرینه‌شناسی قادر بود قواعد اداره‌کننده و سامان‌بخش گفتمان‌ها را کشف کند، اما از توضیح چگونگی ایجاد خود این قواعد و حفظ و به‌کارگیری آن ناتوان بود. به بیان دیگر، فوکو برای درک مکانیزم‌های همه‌جانبه قدرت نیازمند رویکردی متمایز بود که فراتر از توصیف ساختارها باشد و نه تنها وجه سرکوب‌گر قدرت، که وجه مولد آن‌را نیز آشکار کند: «تبارشناسی تاریخت پدیده‌ها و اموری را که فاقد تاریخ تلقی شده‌اند، باز می‌نماید و نشان می‌دهد که دانش وابسته به زمان و مکان است» (دریفوس و رابینو، ۱۳۸۴: ۲۳). با اینکه نگرش تاریخی فوکو در دیرینه‌شناسی و تبارشناسی یکسان است و در هر دو شیوه به جای کشف «خاستگاه»، از تفاوت‌ها و پراکندگی سخن به میان آمده است (فوکو، ۱۳۹۸: ۱۴۴)؛ در تبارشناسی بر خلاف دیرینه‌شناسی، به پیدایش علوم انسانی و شرایط امکان آن و نسبت جدایی‌ناپذیر آن با فن‌شناسی‌های قدرت مندرج در کردارهای اجتماعی پرداخته می‌شود (دریفوس و رابینو، ۱۳۸۴: ۲۲).

۲. تمرکز بر بدن و سوژگی:

فوکو (۱۳۹۶، ۱۳۹۷) دریافت که تاریخ، اساساً تاریخ بدن و روابطی است که آنرا شکل داده‌اند؛ یعنی همان روابط قدرتی که بدن را به شیوه‌های خاص تحت سلطه می‌گیرد و به نوعی «بودن» او را تحت تاثیر مستقیم قرار می‌دهد؛ به بیان دیگر، «مادی‌شدگی نظام‌های گفتمانی» و چگونگی اعمال آنها بر جامعه که مستلزم استظهار به روابط قدرت و درهم‌تنیدگی قدرت/دانش است، فوکو را بر آن داشت که از دیرینه‌شناسی توصیفی فاصله بگیرد و در جستجوی راهی برای فهم انتقادی و معطوف به ماده برآید.

۳. تحول در فهم از گسست‌ها و پیدایش‌ها:

در دیرینه‌شناسی، گسست به تغییرات ساختاری در/پیستمه محدود بود و نسبت به آن کش‌ها و درگیری‌هایی که منجر به بروز گسست می‌شد، کمتر توجه داشت. فوکو دریافت که چنین رویکردی نمی‌تواند به خوبی مکانیزم تولید و بی‌اعتباری «حقیقت» را که اساساً ناشی از مبارزات بر سر قدرت و رخداد‌های تصادفی در تاریخ است، نشان دهد. در اینجا نیز اهمیت توجه به ماده و بدن نمودار است. نزد فوکو، تبارشناسی به دنبال تباردر تاروپود صورت‌بندی بدن و تاریخ است و وظیفه آن آشکارسازی بدنی است که نقش تاریخ کاملاً بر آن حک شده است (فوکو، ۱۳۹۸: ۱۵۳).

در واقع، رویکرد به تبارشناسی را می‌بایست ناشی از علاقه فوکو به تحلیل روابط قدرت و فرایندهای تاریخی‌ای دانست که منجر به پیدایش نهادها و گفتمان‌ها می‌شود و در کنار دیرینه‌شناسی که بر «چه» و «چگونه» گفتن‌ها متمرکز بود، به «چرا» و «از سوی چه کسی» و «مستظهر به چه قدرتی» می‌پردازد. بنابراین، تبارشناسی نه گسستی در رویکرد روش‌شناختی فوکو، که تحولی ژرف‌انگارانه برای تعمیق دیرینه‌شناسی و رهنمون شدن آن به وجوه مادی و کش‌گری عملی است. این تحول که در آثار دیگر فوکو (۱۳۹۶، ۱۳۹۷، ۱۳۹۹) قابل مشاهده است، واجد ممیزه‌هایی است که می‌تواند به درک تبارشناسی در مقام روشی برای پژوهش انتقادی رهنمون باشد. در واقع، تبارشناسی در جستجوی یافتن ریشه‌های متکثر و اغلب نامتعارف پدیده‌ها، در مقام نقاط گسست و ظهور (و نه به‌مثابه یک اصل واحد و پایدار) است که واجد مولفه‌های زیر است:

۱. عدم تداوم و فقدان منشاء واحد (non-origin):

تبارشناسی در جستجوی یک نقطه آغازین در مقام منشاء نیست، بلکه بر ظهور نابهنگام و خاستگاه تاکید دارد. چنین خاستگاهی نه یک مبدا متافیزیکی و واحد، که نقطه تلاقی نیروهای متکثر و نامنتظره‌ای است که در لحظه تاریخی خاص در نتیجه رویدادهای تصادفی به یکدیگر می‌رسند. در واقع، تبارشناسی به جستجوی ریشه‌های دوردستی نیست که شکل فعلی پدیده‌ها را تضمین کند؛ بلکه برعکس تلاش می‌کند تا برهم‌کنش‌های خاستگاه‌ها را که دائما در حال جابجایی هستند، از سکو و نقطه «اکنون» آشکار سازد و بر ناپایداری و گسست‌های آنها تاکید کند: خاستگاه نه تنها یک نقطه خاص نیست، بلکه حتی «نتیجه اجتناب‌ناپذیر یک آماده‌سازی طولانی نیست، بلکه صحنه‌ای است که نیروهای مختلف بر روی آن، در مخاطره امکان مواجهه با یکدیگر قرار می‌گیرند، بر هم فائق می‌آیند و حتی ممکن است به مصادره یکدیگر درآیند» (Foucault, 1980: 159). در این چارچوب، برداشت از تاریخ چونان سیلان پیوسته رو به تکامل بی‌معناست و «اکنون» را به‌هیچ‌وجه نمی‌توان نتیجه منطقی و متداوم «گذشته» در نظر گرفت. فقدان تداوم، واقعیتی است که ناگزیر از مواجهه با آن هستیم و در فهم تاریخ چاره‌ای از آن نیست که «اکنون» را محصول مجموعه‌ای از تصادفات، مبارزه بر سر قدرت، و تغییرات اپیستمولوژیک بدانیم؛ مجموعه‌ای که نه صرفا در سطح مفاهیم و گفتمان‌ها، که در سطوح نهادی و شیوه‌های زیست و اشکال قدرت نیز نمودار می‌شود و بر این اساس، تاریخ‌نگاری، با هر تلاشی که برای کشف استمرارها کند، باید در نهایت به مواجهه با گسست‌ها تن دهد (فوکو، ۱۳۹۹: ۶-۲۵).

۲. فقدان ذات (essence):

برای فوکو مفاهیم، نهادها و حتی سوژه انسانی دارای ذات یا ماهیت ازلی و ابدی نیست، بلکه صرفا محصول فرایندهای تاریخی و مبارزه بر سر قدرت است. او در این بحث، ضمن تاکید بر اینکه اساسا چیزی به نام «انسان» نیز فاقد سابقه و محصول دوران مدرن است، ترجیح می‌دهد در پردازش آن به «سوژه» بپردازد که همواره در حال شکل‌گیری و دگرگونی است و در این امر همواره در معرض مناقشه‌های گفتمانی است و از این‌رو، بیش از آنکه سوژه باشد، «ابژه» اعمال گفتمان و روابط قدرت است. او پیشتر نیز در دیرینه‌شناسی به «مرگ انسان» اشاره کرده بود و توضیح

داده بود که: «انسان یک ابداع متاخر است» (همان: ۲۳)؛ اما در تبارشناسی با رجوع به ظرفیت قدرت در این ابداع، موجود بشری را در مقام «سوژه» ای که فاقد هرگونه جوهر ثابتی است مورد کاوش قرار می‌دهد؛ این سوژه نه تولیدگر، بلکه محصول است: «باید از سوژه سازنده صرف نظر کرد، از خود سوژه خلاص شد، یعنی به تحلیلی رسید که بتواند سرشت سوژه را در درون چارچوب تاریخی توضیح دهد» (نقل شده در: کندال و ویکام، ۱۴۰۳: ۹۸). این نفی ذات، انواع دانش‌ها و نهادها را نیز در بر می‌گیرد و نشان می‌دهد که علمی مانند پزشکی و روان‌شناسی و حتی خود تاریخ نیز واجد هیچ ماهیت و غایت ثابتی نیست و اساساً

هر چیزی که در تاریخ وجود دارد - هر پدیده‌ای، هر نهاد، هر صورت‌بندی اجتماعی و هر دانشی - فاقد جوهر است و هیچ ماهیت ابدی و ثابتی ندارد؛ بلکه به‌واسطه یک فرایند تاریخی شکل گرفته و در هر لحظه می‌تواند دگرگون شود (Foucault, 1997: 308).

۳. بدن‌مندی (embodiment):

فوکو در تبارشناسی به اهمیت هرچه بیشتر ماده و بدن به‌مثابه محل «حک‌شدن» (inscription) قدرت و تاریخ متوجه می‌شود و تأکید می‌کند که بدن نه صرفاً محل اعمال ستم، که اساساً مکانی است که تکنیک‌ها و اشکال قدرت بر آن اعمال می‌شود و آن‌را شکل می‌دهد. در واقع، «تاریخ» نه در سیر تحول گفتمان‌ها، که مشخصاً «بر روی بدن» است که اتفاق می‌افتد. در نتیجه، بدن نیز فاقد هرگونه ذات ثابت است و در حقیقت، میدان نبردی است که در آن، قدرت از طریق سازوکارها، نهادها و تکنیک‌های خاص خود به‌طور مستقیم عمل کرده و آن را شکل داده و به آن نظم می‌بخشد. از این‌رو، بدن نیز به‌طور ملموس در تاریخ حضور دارد و محل رویدادهای بی‌شماری است که در آن، مجادله بر سر قدرت به مبارزات و برخوردهایی رهنمون است که سوژه را به ابژه قدرت تبدیل می‌کند: «بدن انسان وارد سازوکار قدرت می‌شود. بدن به شیئی‌ای تبدیل می‌شود که می‌تواند از طریق انضباط، دستکاری، شکل‌دهی و کنترل شود» (فوکو، ۱۳۹۷: ۱۳۶). به بیان دیگر، بدن صرفاً یک موجودیت بیولوژیک و طبیعی نیست، بلکه مکانی است که با حک‌پذیری قدرت، به گفتمان‌ها این فرصت را می‌دهد که به واقعیت تبدیل شوند.

۴. سطحی بودن (superficiality):

با ترسیم اهمیت بدن‌مندی و کنار نهادن مقولات جوهری (مانند روان)، فوکو در تبارشناسی تاکید می‌کند که تحلیل می‌بایست به‌جای جستجوی «عمق» یا تلاش برای یافتن «جوهر»، همواره بر پدیده‌ها، روابط و وقایع در سطح تمرکز داشته باشد. در واقع، حقیقت و قدرت بر خلاف تحلیل‌های مرسوم، در عمق حضور ندارد، بلکه مشخصاً در سطح ظاهر می‌شود و در آرایش گفتمان‌ها و در شیوه‌هایی که چیزها در تکنیکی خود در سطح ظهور می‌یابند، قابل اکتشاف است، چرا که «عمق چیزی جز یک بازی و چین‌خوردگی سطح نیست. هر چه جهان در برابر دیدگان ما عمیق‌تر می‌شود، درمی‌یابیم که آنچه عمق انسان را پرورانده چیزی جز یک بازی کودکانه نیست» (Foucault, 1980: 7). در نتیجه، ما باید در سطح باقی بمانیم و نباید به‌دنبال چیزی در پس رویداد، و عمقی که معنای آن را آشکار کند، باشیم.

۵. مبارزه دائمی (struggle):

بر خلاف دیدگاه کلاسیک مدرن که تاریخ را فرایند تکامل خطی می‌انگارد، تبارشناسی بر آن است که تاریخ اساساً حاصل کشمکش‌ها و روابط قدرت است، مبارزه‌ای بی‌پایان که در اثر رخداد‌های تصادفی می‌تواند شکلی کاملاً متفاوت به‌خود بگیرد و در همین لحظه‌هاست که گسست حادث می‌شود. از این‌رو، فوکو به‌جای شناسایی تاریخ به‌مثابه فرایند تحقق صلح و وحدت، تاریخ را اساساً تاریخ جنگ می‌داند که تحقق روابط قدرتی است که در هر لحظه و در هر نقطه از جامعه به‌صورت یک نبرد دائمی عمل می‌کند و این همان چیزی است که امکان مشروعیت‌یابی و سلطه قدرت را فراهم می‌آورد (فوکو، ۱۳۹۶: ۹۷). نکته قابل توجه در اینجا این نکته است که در این مبارزه دائمی در مقابل قدرت، همواره «مقاومت» نیز وجود دارد؛ اما این مقاومت از آنجا که خود بخشی از پویایی نزاع را برمی‌سازد، در رابطه با قدرت، «هرگز یک موقعیت بیرونی نیست» (همان: ۹۵). این نکته‌ای است که بعدها فوکو در مقاله «سوژه و قدرت» (۱۳۹۸) آن را بسط می‌دهد و در جستجوی بدیل‌رهایی‌بخش در برابر سیطره قدرت بدان تاسی می‌جوید که اساساً «ایده بقاء» و «اخلاق مقاومت» ماحصل همین دوره است.

۶. مسئله‌مندی و مقوله تاریخ اکنون (history of the present):

تبارشناسی در جستجوی آن است که دریابد چگونه پدیده‌هایی که ما امروز آنها را بدیهی و پذیرفته شده می‌پنداریم - جنون، جنسیت، جرم و ... - اساساً در طول تاریخ «مسئله‌مند» شده‌اند و خود به موضوع مداخله هم‌افزای قدرت و دانش تبدیل می‌شوند. بر این اساس، رویکرد فوکو به تاریخ نیز به‌جای آنکه مبتنی بر دغدغه شناخت گذشته و حرکت از «دیروز تاریخ» به لحظه اکنون باشد، مشخصاً کندوکاوی است در خاستگاه‌های تاریخی مفاهیم، نهادها و شیوه‌های اکنونی‌ای که مشخصاً در همین درهم‌تنیدگی قدرت و دانش، به‌مثابه اموری طبیعی یا اجتناب‌ناپذیر انگاشته می‌شوند. در واقع، «تبارشناسی به این معناست که من تحلیل خود را از پرسشی آغاز می‌کنم که در زمان حال مطرح می‌شود» (in: Garland, 2014: 367). این مسئله‌مندی منحصر به فرد، راه را برای بسط نکته کلیدی در تبارشناسی فوکو باز می‌کند که همانا درهم‌تنیدگی قدرت و دانش در آن به‌گونه‌ای است که امکان تفکیک و تعیین شیوه‌های اثرگذاری آنها بر یکدیگر نفی می‌شود.

۷. قدرت/دانش (power-knowledge):

نه دانش صرفاً بازتاب واقعیت است و نه قدرت صرفاً سرکوب‌کننده؛ بلکه دانش در پیوند با وجه مولد قدرت ظهور می‌یابد و با تولید حقیقت به ابزاری برای اعمال قدرت مبدل می‌شود. در واقع، دانش نه تنها بی‌طرف نیست که خود محصول روابط قدرت است و در عین حال در نوعی درهم‌تنیدگی متقابل، به این روابط مشروعیت می‌بخشد و مقوم آن است: «قدرت و دانش مستقیماً یکدیگر را ایجاب می‌کنند. هیچ رابطه قدرتی بیرون از زمینه دانش وجود ندارد و هیچ دانشی نیست که روابط قدرت را در همان زمان مفروض نگیرد و خود را بازتولید نکند» (فوکو، ۱۳۹۷: ۲۷). بر این اساس، فوکو از «رژیم‌های حقیقت» (regimes of truth) نام می‌برد که شامل مجموعه‌ای از گفتمان‌ها، نهادها، تکنیک‌ها و روش‌هایی است که در یک جامعه در یک دوره تاریخی خاص به‌عنوان «حقیقت» شناخته و پذیرفته می‌شود و مشروعیت می‌یابد:

خود پرسش از حقیقت، حقی که به آن داده شده است تا خطا را رد کند و خود را علی‌رغم ظاهر پدیده‌ها به آنها تحمیل کند، آنچه در حین تکوین از سر گذرانده است

از دیرینه‌شناسی تا تبارشناسی: ... (سیدمحسن علوی پور و رضا استوار مسعود) ۱۴۷

... آیا به این ترتیب تاریخی شکل نگرفته است، تاریخ یک خطا که آن را حقیقت می‌نامیم؟ (نقل شده در: شرت، ۱۴۰۲: ۲۱۶).

این سازوکارها این امکان را فراهم می‌آورند که شخص صحت یا کذب آنچه گفته می‌شود را تشخیص دهد و به حقیقت دست یابد. همچنین، مشخص می‌کند که چه کسانی مسئولیت گفتن حقیقت را در یک موضوع خاص بر عهده دارند و در نتیجه، اشکال مختلف دانش را به ابزاری برای طبقه‌بندی، نظارت و کنترل افراد تبدیل می‌کند. طبقه‌بندی عاقل/دیوانه در دانش پزشکی، و بهنجار/ناهنجار در جرم‌شناسی و روان‌پزشکی نمونه‌هایی از این روابط درهم‌تنیده دانش/قدرت است. در واقع، «حقیقت» نه تنها بیرون از چارچوب قدرت نیست، بلکه در واقع خود محصول قدرت است (Gutting, 1989: 23).

۴. «تا خوردگی»: پاسخی برای مشکله گسست یا تداوم

گذار روش‌شناختی فوکو از دیرینه‌شناسی به تبارشناسی، محل مجامله شارحان و متفکران بوده است. برخی بر این باورند که این تحول، نه یک گسست، که تطور و ژرف‌تر شدن رویکرد روشی فوکو را به نمایش می‌گذارد و برخی دیگر با اشاره به ممیزه‌های بنیادین، این تغییر را گسست می‌انگارند. به‌عنوان مثال، گاراتان (88-91: 2014) با اشاره به چهار تحول عمده شامل «افزوده‌شدن تحلیل روابط قدرت»، «تغییر در رویکرد به سوژه»، «تغییر در نگرش به تاریخ» و «تغییر در رویکرد نقادانه»، بر آن است که تبارشناسی اساساً در «گسستی تعیین‌کننده»، چیزی متفاوت از دیرینه‌شناسی است و بر خلاف روش پیشین که رویکردی خنثی و توصیفی داشت، قدرت و رژیم‌های حقیقت را در مرکز توجه قرار می‌دهد و در این کار، فرایند سوژه‌سازی را به صحنه می‌آورد. با این نگاه، موضوع دیگر نمی‌تواند صرف توصیف شرایط امکان باشد، بلکه او نیازمند کاوش در مبارزه‌ها و ستیزه‌هایی است که در رخدادهای می‌تواند عامل گسست اپیستمولوژیک شود و اساساً تحلیل را در مقام کنشی انتقادی و رو به رهایی ترسیم کند.

دریفوس و رایینو نیز استدلال‌های مشابهی را برای دفاع از ایده گسست طرح می‌کنند و بر این باورند که چرخش از تحلیل ساختار به تحلیل کارکردها و راهبردهای اعمال قدرت، در کنار تمرکز بیشتر بر مسئله‌مندی «بدن» و مادیت گفتمان و ابزارهای انضباطی و کنترل‌گر، فوکو را از رویکرد توصیفی غالب در دیرینه‌شناسی به چشم‌اندازی مشخصاً سیاسی و

کنش‌گرانه پیش می‌برد که «فهم پویا» از سوژه را به دنبال دارد؛ سوژه‌ای که تحت روابط قدرت شکل می‌گیرد و بر آن حکومت می‌شود (دریفوس و رایینو، ۱۳۸۴: ۲۰۳ و ۲۳۱). یورگن هابرماس (۱۹۸۷: ۲۸۲-۴) نیز قائل به چنین گسستی است و تأکید می‌کند که

تاریخ‌نگاری تبارشناختی دیگر از تکنیک‌های حفاری دیرینه‌شناختی که به دنبال پرده‌برداری از لایه‌های [انباشته] در دانش قدیمی و پیش‌زمینه‌های تاریخی آن است، بهره نمی‌گیرد؛ بلکه به دنبال پرده‌گشایی از فرایندهای تصادفی هدایت‌شده توسط قدرتی است که دانش و حقیقت را تولید می‌کند... فوکو در تبارشناسی خود آرزوهای دیرینه‌شناختی برای نقد بی‌طرفانه دانش را کنار می‌گذارد و به‌جای آن به کاوش در اثرات قدرتی می‌پردازد که در رژیم‌های حقیقت‌نهادینه است.

این در حالی است که در مقابل، به‌عنوان مثال، نانسی فریزر بر آن است که گذار از دیرینه‌شناسی به تبارشناسی، تداوم طبیعی و تعمیق‌یافته رویکرد روشی فوکو است و فهم دقیق‌اندیشه او، زمینه‌های تحلیل قدرت‌محور را حتی در آثار دیرینه‌شناختی نیز به نمایش می‌گذارد. به بیان دیگر، اگرچه فوکو در دوره دیرینه‌شناسی مستقیماً به پژوهش در قدرت و پیامدهای آن برای دانش نمی‌پردازد، اما مولفه‌های این رویکرد، پیامد دیگری جز کاوش در روابط قدرت و شکل‌گیری رژیم‌های حقیقت و شیوه‌های اعمال حاکمیت نمی‌توانست داشته باشد: «من بر آنم که دغدغه‌های [فوکو] درباره تقویم تاریخی سوژه‌ها، گفتمان‌ها و اعمال، در هر دو [رویکرد] وجود دارد و یک پروژه پیوسته و در عین حال، در حال تکامل را شکل می‌دهد» (Frayser, 1981: 272).

روشن است که ترسیم خط‌مشخص میان دیرینه‌شناسی و تبارشناسی فوکو کار چندان آسانی نیست. به‌عنوان مثال، دریفوس و رایینو در حالی که در نقل قول بالا، بر نوعی گسست روش‌شناختی تأکید داشته‌اند، در جایی دیگر در همان کتاب (۲۰۵)، به نقل از خود فوکو مشخصاً بر «تداوم» تأکید دارند و می‌گویند تبارشناسی انکار دیرینه‌شناسی نیست، بلکه مکمل و پشتیبان آن در تحلیل در یک بافتار عینی‌تر و مشخصاً سیاسی‌تر است. دیگر شارحان مانند گوتینک (۲۰۰۵)، اوفارل (۲۰۰۵) و می (۲۰۰۶) نیز رویکرد مشابهی دارند و تأکید می‌کنند که بنیادهای روش‌شناختی در دو رویکرد یکسان است و آنچه در تبارشناسی اتفاق می‌افتد، غنی‌تر شدن دیرینه‌شناسی به‌واسطه روی آوردن به تحلیل روابط قدرت و رژیم‌های حقیقت است. در اینجا، مولفه‌هایی مانند «تداوم تمرکز بر گفتمان»، «بسط تحلیل به قدرت و نه جایگزینی»، تأکید بر «تاریخ اکنون» در هر دو پروژه، و ابزارهای

از دیرینه‌شناسی تا تبارشناسی: ... (سیدمحسن علوی پور و رضا استوار مسعود) ۱۴۹

روش‌شناختی مشابه، به‌عنوان دلایلی برای اذعان به تداوم روشی و نه گسست-مورد تاکید است.

در این میان، یکی از مهم‌ترین مساهمت‌ها در پرداختن به مشکله گسست یا تداوم روش‌شناختی فوکو را ژیل دلوز به انجام رسانده است که به‌نظر می‌رسد می‌تواند نقطه پایانی بر این مناقشه باشد. دلوز با بازشناسی سه محور درهم‌تنیده بنیادین در دوره‌های فکری فوکو، که شامل «دانش» در مرحله دیرینه‌شناختی، «قدرت» در دوره تبارشناسی، و «سوژه‌سازی» در مرحله متاخر تفکر اوست، بر آن است که این محورها، تصویری پیوسته و ساختارمند از پروژه فکری فوکو به دست می‌دهد که به‌مثابه سه‌عامل هم‌زمان و درهم‌تنیده عمل می‌کنند. دلوز برای تبیین این تصویر، از مفهوم کلیدی «تاخوردگی» بهره می‌گیرد. او این مفهوم را از لاینیتس و هنر باروک وام گرفته و آن را نوعی خم‌شدگی فضا، معنا و یا بدن بر روی خودش معرفی می‌کند که بر اساس آن، مانند یک پارچه، درون، تاخوردگی بیرون است؛

یا به‌عبارت بهتر، درون‌مایه‌ای که همواره ذهن فوکو را مشغول کرده است، درون‌مایه امر دولا است. اما امر دولا هرگز برون‌فکنی درون نیست، بلکه برعکس، درونی‌سازی خارج است. این دوتا کردن یکی نیست، بلکه باز دوتا کردن دیگری است. این بازتولید همان نیست، بلکه تکرار امر متفاوت است (دلوز، ۱۳۸۹: ۱۴۶).

در این نگاه، جهان را اساساً نمی‌توان مجموعه‌ای از اجزای مجزا دانست، بلکه کالبدی از بی‌نهایت سطح و تاخوردگی است که از طریق زمان و فضا فشرده می‌شود و درهم پیچ و تاب می‌خورد. این تاخوردگی صرفاً محدود به جهان مادی نیست و به ساحت آگاهی و روح نیز گسترش می‌یابد و از این‌رو، جهان را بر خلاف دیدگاه‌های دوانگاران فلسفی، بر اساس تکثر، انعطاف‌پذیری، و جریان‌های متداوم و برهم‌اثرگذار تاخوردگی و باز‌شدگی درک می‌کند. او این مفهوم را در تعریف سوژه نیز به‌کار می‌گیرد و بر آن است که سوژه نیز خود یک تاخوردگی است که به روی جهان باز می‌شود و از آن تاثیر می‌پذیرد. در واقع، سوژه با تاخوردن بر روی خود -بازتابندگی- شکل می‌گیرد و در عین حال همواره در دادوستد با تاخوردگی‌های بیرونی قرار دارد. این نکته در تبیین دیدگاه دلوز درباره موضوع این پژوهش، محوریت دارد؛ در واقع، دلوز با وارد کردن بحث «تاخوردگی» در محور «سوژه‌سازی»، سوژه را به‌عنوان محصول روابط دانش و قدرت -دو محور قبلی- تبیین می‌کند. در اینجا، سوژه بر اثر تاخوردگی نیروهای بیرونی یعنی قدرت و دانش، درونی‌تی

برای خود ایجاد می‌کند که این درونی‌شدن نه یک فرایند ایستا که حرکتی مداوم و بی‌پایان از تاخوردن و بازشدگی است (همان: ۳-۱۵۲). در این درونی‌شدن، سوژه‌ای که قرار است شکل بگیرد، صرفاً متاثر یا تعیین‌شده توسط نیروهای بیرونی نیست، بلکه این نیروها را تامی‌زند و به درون خود می‌کشد و با این کار با خودش در تبادل قرار می‌گیرد و به اصطلاح «درون» خود را می‌سازد (همان). با این حال، این «درون» که از طریق تاخوردگی شکل گرفته است، هرگز به‌طور کامل از «بیرون» تفکیک نمی‌شود. در واقع، هر «تاخوردگی» دو رویه متمایز از یکدیگر دارد که امکان انفکاک آنها از یکدیگر وجود ندارد؛ و همین‌جاست که تفکیک‌ناپذیری و تداوم محورهای روش‌شناختی فوکو عیان می‌شود؛ در واقع قدرت و دانش بیرون-به سوژه‌سازی درون-رهنمون است؛ اما امکانی برای تفکیک آنها از یکدیگر نیست و هرگونه تحلیلی درباره این سه، ناگزیر در تاخوردگی، یک تحلیل بزرگ را برمی‌سازد. به بیان دیگر، «سوژه‌سازی» صرفاً یک مرحله بعدی در تحلیل فوکو نیست، بلکه یک «نقطه عطف» است که در آن، نیروهای بیرونی شامل نهادهایی مانند کلینیک و زندان و دانش‌هایی مانند روان‌پزشکی، پزشکی و جرم‌شناسی به‌گونه‌ای خاص بر هم «تا می‌خورند» و «درون»-یعنی سوژه-را ایجاد می‌کنند.

با این توضیح می‌توان دریافت که چطور در نگاه ژیل دلوز، دیرینه‌شناسی و تبارشناسی فوکو در یک پیوستار جای می‌گیرند. نزد دلوز، دیرینه‌شناسی به «بعد بیرونی»-یعنی آنچه قابل دیدن و گفتن است-مربوط است، در حالی که تبارشناسی، به «بعد درونی»-یعنی شکل‌گیری سوژه و رابطه آن با خودش-معطوف است؛ یا به بیان دیگر، دیرینه‌شناسی در ساحت توصیف، و تبارشناسی در ساحت تشریح است. در واقع، اینها دو روی یک سکه هستند که درخودپیچیدن بیرون، درون را می‌سازد. «تاخوردگی» مرزی میان بیرون و درون ترسیم نمی‌کند، بلکه هم‌زمان، هر دوی آنها را در یک پیچش مداوم، آشکار و نهان می‌سازد. در اینجا، دیرینه‌شناسی با توصیف قواعدی که توصیف می‌کنند چه چیزی می‌تواند در یک دوره خاص گفته و دیده شود، «نیروی بیرونی»ای را فراهم می‌آورد که سوژه در آنها زندگی می‌کند. در کنار آن، تبارشناسی با آشکار ساختن اینکه این نیروهای بیرونی توصیف‌شده در دیرینه‌شناسی، چگونه به‌شکل فعالانه‌ای توسط سوژه «تا زده می‌شود» و «به درون کشیده می‌شود»، ساخته شدن «خود» و سوژه را در این فرایند آشکار می‌کند. به بیان صریح‌تر، قواعد گفتمانی که موضوع دیرینه‌شناسی است، تحمیل نمی‌شود، بلکه در فرایند خودسازی-که دغدغه تبارشناسی است-توسط سوژه درونی و تثبیت می‌شود. این بدان معناست که

از دیرینه‌شناسی تا تبارشناسی: ... (سیدمحسن علوی پور و رضا استوار مسعود) ۱۵۱

بدون دیرینه‌شناسی، تبارشناسی اساساً نمی‌تواند شرایط تاریخی شکل‌گیری سوژه را درک کند و متقابلاً، بدون تبارشناسی نیز دیرینه‌شناسی نمی‌تواند فرایندهای پویا و فعالانه سوژه‌سازی را- که از بطن آن برمی‌آید- توضیح دهد. «تاخوردگی» پل ارتباطی میان این دو است که نشان می‌دهد چگونه این دو سطح متمایز، بر یکدیگر تاثیر می‌گذارند و در عین حال هرگز امکان تفکیک آنها از یکدیگر نیست.

۵. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر بر آن بود که با کاوش در مولفه‌های دو رویکرد روش‌شناختی فوکو، به مشکله گسست یا تداوم آنها در این اندیشه پردازد. دیدیم که بحث بر سر این مشکله بسیاری از اندیشمندان برجسته را مشغول داشته بود و حتی چنان‌که در مورد شارحان برجسته فوکو یعنی دریفوس و رابینو ملاحظه کردیم- در مواردی در یک متن پژوهشی مشخص نیز حل‌ناشده باقی ماند. بررسی مولفه‌های دیرینه‌شناسی و تبارشناسی فوکو نشان می‌دهد که از بسیاری جهات، محورهای پژوهشگری فوکو در این دو بسیار نزدیک به هم است و می‌توان ادعا کرد که آنچه در بنیاد، فکر فوکو را به خود مشغول می‌دارد، در گذار از دیرینه‌شناسی به تبارشناسی تغییر چندانی نکرده است. با این وجود، چرا فوکو دیرینه‌شناسی را ناپسندیده دانست و به تبارشناسی گذر کرد؟ و آیا این گذار به معنای عدول فوکو از پرداختن به دغدغه‌هایی است که در دیرینه‌شناسی مورد توجه قرار داده بود؟

در میان برداشت‌های متفاوتی که اندیشمندان و شارحان مختلف درباره این موضوع داشته‌اند؛ به نظر می‌رسد ژیل دلوز، با اتکا به بنیادهای اندیشه‌شناختی خود، راه روشنگری را پیش پای ما می‌گذارد که می‌تواند به فهم عمیق‌تر نسبت این دو رویکرد روش‌شناختی در فوکو متقدم و متاخر رهنمون باشد. بهره‌گیری دلوز از مفهوم «تاخوردگی» در اینجا بسیار راهگشاست و به نظر می‌رسد نه تنها درباره اندیشه‌های فوکو، که می‌تواند حتی در بررسی تطور اندیشه‌ای در دیگر متفکران نیز می‌تواند مورد توجه قرار گیرد. «تاخوردگی» همان‌گونه که از نامش برمی‌آید، از نوعی فرورفتگی و برآمدگی درون و بیرون یک بافت خبر می‌دهد؛ چیزی که همه ما در زندگی روزمره با آن مواجه شده‌ایم و در اینجا قرار است استعاره‌ای برای تحلیل بافت اندیشه‌ای متفکری خاص باشد. در فهم «تاخوردگی» در سیر تحول اندیشه‌های فوکو می‌توان از برون و درونی سخن گفت که در نهایت بافت را می‌سازد. «سوژه‌سازی» که دغدغه نهایی میشل فوکو است در چنین تحلیلی، ثمره درونی‌سازی

فرایندهای بیرونی دانش و قدرتی است که در دیرینه‌شناسی و تبارشناسی، فوکو به کاوش در آن مشغول بود. این درونی‌سازی در یک بافت، ناشی از درهم‌تنیدگی تفکیک‌ناپذیر درون و برون است که در اندیشه فوکو نیز در درهم‌تنیدگی قدرت/دانش قابل ردیابی است. بر این اساس، به نظر می‌رسد ژیل دولوز، بصیرتی قابل اتکا برای حل مسئله گسست یا تداوم روش‌شناختی در آثار میشل فوکو به دست می‌دهد که بر اساس آن، روشن می‌شود که هرگونه پژوهش تبارشناختی، فارغ از توجه به بنیادهای دیرینه‌شناختی موضوع، می‌تواند نابسنده باشد و متقابلاً، ماندن در سطح توصیف دیرینه‌شناختی نیز کاری نیست که سازوکارهای برسازنده موضوع در جامعه انسانی را برگشاید. این امر به‌خصوص در درک سازوکارهای مقاومت (چنان‌که فوکو در «سوژه و قدرت» تشریح می‌کند) بسیار مهم است. در اینجا، مقاومت که از یک‌سو نیازمند دانش دیرینه‌شناختی و از سوی دیگر، مبتنی بر فهمی تبارشناختی است، تنها در صورتی واجد کنش‌گری‌های بخش‌بخش است که این درهم‌تنیدگی را هضم کند و با درک پیوستگی متقابل آنها، این امکان را فراهم آورد که «در این باره تخیل کنیم که چه چیزی [غیر از آنچه هستیم] می‌توانستیم باشیم» (فوکو، ۱۳۸۴: ۳۵۳).

پی‌نوشت

۱. Fold در فارسی، «دولا» یا «دوتا» و «چین‌خوردگی» هم ترجمه شده است.

کتاب‌نامه

- اکبری، یونس (۱۳۹۳)، دیرینه‌شناسی و تبارشناسی فوکو: گذار از تاریخ‌نگاری‌های متداول، در: تاریخ‌نو، شماره ۷، صص ۴۹-۲۴.
- اکرمی، موسی و اژدریان شاد، زلیخا (۱۳۹۱)، تبارشناسی از نیچه تا فوکو، در: روش‌شناسی علوم انسانی، شماره ۷۰، صص ۳۲-۷.
- تاجیک، محمد رضا (۱۳۷۸)، *فرامدرنیسم و تحلیل‌گفتمان و قدرت/معرفت: بحثی در چهره‌های جدید قدرت*، تهران، نشر دفتر فرهنگ اسلامی.
- حسین‌زاده یزدی، مهدی، رنانی، منیره، و ملاباشی، سیدمحسن (۱۳۹۴ الف)، تبیین و بررسی مبانی معرفتی تبارشناسی میشل فوکو، در: *غرب‌شناسی بنیادی*، سال ششم، شماره اول، صص ۷۳-۵۱.
- حسین‌زاده یزدی، مهدی، رنانی، منیره، و ملاباشی، سیدمحسن (۱۳۹۴ ب)، تبیین و بررسی مبانی معرفتی دیرینه‌شناسی میشل فوکو، در: *اسلام و مطالعات اجتماعی*، سال سوم، شماره اول، صص ۱۵۴-۱۲۳.

از دیرینه‌شناسی تا تبارشناسی: ... (سیدمحسن علوی‌پور و رضا استوار مسعود) ۱۵۳

خالقی، احمد (۱۳۸۲)، قدرت، زبان، زندگی روزمره در گفتمان فلسفی، تهران، نشر گام نو.
دریفوس، هیوبرت و رایینو، پل (۱۳۸۴)، میشل فوکو: فراسوی ساختارگرایی و هرمنوتیک، ترجمه حسین بشیریه، تهران، نشر نی.

دلوز، ژیل (۱۳۸۹)، فوکو، ترجمه افشین جهان‌دیده و نیکو سرخوش، تهران، نشر نی.
زارع مهرجردی، مسعود، یوسفی، علی، و میرابی، سعیده (۱۳۹۹)، تحلیل فرانظری دیرینه‌شناسی فوکو، در: پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، سال بیستم، شماره ۱۲، صص ۱۹۷-۲۲۰.
شرت، ایون (۱۴۰۲)، فلسفه علوم اجتماعی قاره‌ای: هرمنوتیک، تبارشناسی، و نظریه انتقادی از یونان باستان تا قرن بیست و یکم، ترجمه هادی جلیلی، تهران، نشر نی.

شیرازی، محمد، و آقااحمدی، قربانعلی (۱۳۸۸)، دیرینه‌شناسی و تبارشناسی فوکو به‌عنوان روشی در مقابل روش‌های تاریخی متداول در علوم اجتماعی، در: پژوهشنامه علوم اجتماعی، سال سوم، شماره چهارم، صص ۱۰۳-۱۲۶.

فوکو، میشل (۱۳۸۴)، سوژه و قدرت، در: دریفوس و رایینو، میشل فوکو: فراسوی ساختارگرایی و هرمنوتیک، ترجمه ح. بشیریه، تهران، نشر نی، صص ۳۴۳-۳۶۵.

فوکو، میشل (۱۳۸۹)، نظم/اشیاء: دیرینه‌شناسی علوم انسانی، ترجمه یحیی امامی، تهران، نشر پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

فوکو، میشل (۱۳۹۰ الف)، تاریخ جنون در عصر کلاسیک، ترجمه افشین جهان‌دیده و نیکو سرخوش، تهران، نشر نی.

فوکو، میشل (۱۳۹۰ ب)، پیدایش کلینیک دیرینه‌شناسی ادراک پزشکی، ترجمه یحیی امامی، تهران، نشر نقش و نگار.

فوکو، میشل (۱۳۹۶)، اراده به دانستن، ترجمه افشین جهان‌دیده و نیکو سرخوش، تهران، نشر نی.

فوکو، میشل (۱۳۹۷)، مراقبت و تنبیه: تولد زنان، ترجمه افشین جهان‌دیده و نیکو سرخوش، تهران، نشر نی.

فوکو، میشل (۱۳۹۸)، تئاتر فلسفه، ترجمه افشین جهان‌دیده و نیکو سرخوش، تهران، نشر نی.

فوکو، میشل (۱۳۹۹)، دیرینه‌شناسی دانش، ترجمه افشین جهان‌دیده و نیکو سرخوش، تهران، نشر نی.

قهرمان، میثم (۱۳۹۹)، روش فوکو به‌مثابه سوژه‌شدن و توسعه یک زیست درون‌ماندگار، در: پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، سال بیستم، شماره نهم، صص ۱۹۷-۲۱۵.

کندال، گوین، و ویکام، گری (۱۴۰۳)، کاربرد روش‌های فوکو، ترجمه هادی نوری، تهران، نشر شوئند.

Foucault, M. (1980), Nitzsche, Genealogy, History, in: Michel Foucault, *Language, Counter-memory, Practice*, trans. by: D. Bouchard & Sh. Simon, New York, Cornell University Press, pp. 139-164.

- Foucault, M. (1997), *Ethics, Subjectivity and Truth: Essential Works of Foucault, 1954-1984*, Vol. 1, Ed. by P. Rabinow, New York, The New Press.
- Fraser, N. (1981), Foucault on Modern Power: Empirical Insights and Normative Confusions, *Praxis*, Vol. 1, No. 3, pp. 272-287
- Garland, D. (2014). What is a “history of the present”? On Foucault’s genealogies and their critical preconditions. *Punishment & Society*, 16(4), 365-384 .
- Garrottan, D. (2014), Genealogy, in: *The Cambridge Foucault Lexicon*, ed. by L. Lawlor & J. Nale, Cambridge, Cambridge University Press.
- Gutting, G. (1989), *Michel Foucault’s Archeology of Scientific Reason*, Cambridge, Cambridge University press
- Gutting, G. (2005), *Foucault: A Very Short Introduction*, Oxford, Oxford University Press.
- Habermas, J. (1987), *The Philosophical Discourse of Modernity: Twelve Lectures*, tr. By F. Lawrence, MIT Press.
- May, T. (2006), *The Philosophy of Foucault*, London, Acumen Publishing.
- O’Farrell, C. (2005), *Michel Foucault*, London & New York, Sage Publication.